

Streszczenie

Rozprawa doktorska *La realtà dell'Italia post-unitaria nelle opere di Alfredo Oriani. L'analisi storicoletteraria del caso della ricezione di un autore preteso dal regime politico* [Rzeczywistość Włoch pojednoczeniowych w dziełach Alfreda Orianiego. Analiza historycznoliteracka przypadku recepcji autora zawłaszczonego przez reżim polityczny], napisana pod kierunkiem prof. Tomasza Kaczmarka oraz prof. Marii Teresy Girardi w ramach umowy *co-tutelle* pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim a Katolickim Uniwersytetem „Sacro Cuore” w Mediolanie, jest rezultatem podjętych w 2016 r. studiów doktoranckich w zakresie języka, literatury i kultury na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Wybór zagadnienia motywowany był chęcią pogłębienia badań nad literaturą włoską XIX i XX w. w szerokim kontekście historycznym, politycznym, społecznym i kulturowym. Praca podejmuje rzadko opisywany do tej pory na gruncie studiów italianistycznych temat wyjątkowego zjawiska w dziejach literatury włoskiej, jakim była ewoluująca recepcja twórczości pisarza, dziennikarza i historyka Alfreda Orianiego (Faenza, 1852 – Casola Valsenio, 1909). Mało znany nawet wśród włoskich czytelników i nieczęsto wspominany w podręcznikach literatury, ignorowany przez krytykę literacką w trakcie swojego życia, zmuszany do wydawania kolejnych tekstów za własne środki i w nielicznych recenzjach określany jako twórca obsceniczny i grafoman, w okresie dwudziestolecia międzywojennego został otoczony kultem prekursora ideologii faszystowskiej i dzięki osobistemu zaangażowaniu Benita Mussoliniego wywyższony do rangi jednego z najwybitniejszych literatów w historii Włoch.

W rozprawie podjęte zostały dwa wątki. Pierwszy z nich stanowi analiza pięciu powieści Orianiego pod kątem ukazanego w nich obrazu włoskiej rzeczywistości po 1861 r. Drugim poruszonym w pracy zagadnieniem jest niezwykle literacki *casus* pisarza, którego zmieniająca się na przestrzeni dziesięcioleci recepcja silnie powiązana była z przywłaszczeniem sobie jego dorobku przez reżim faszystowski, poszukujący intelektualnych podstaw dla swojej ideologiczno-politycznej działalności. Założenia metodologiczne dysertacji opierają się na refleksji na temat pozycji autora w recepcji dzieła literackiego i kwestii intencjonalności w jego interpretacji.

Główne rozważania zawarte w pracy poprzedza rozdział opisujący stan badań nad twórczością Alfreda Orianiego i jego postrzeganiem w historii („Lo stato della ricerca

su Alfredo Oriani”). Przedstawione w perspektywie chronologicznej najważniejsze monografie, artykuły i eseje dzielą się na teksty historycznoliterackie, historyczne oraz politologiczne i odzwierciedlają tendencje, do których nawiązania będą widoczne w kolejnej części pracy, poświęconej wizerunkowi pisarza jako prekursora faszyzmu. Liczba prac i preferowane w danych okresach przez naukowców i krytyków literackich wątki potwierdzają, że uznanie pisarza za prekursora faszyzmu zwiększyło zainteresowanie jego postacią w dwudziestoleciu międzywojennym, które gwałtownie zakończyło się wraz z upadkiem dyktatury. Analiza jego twórczości niemal zupełnie zniknęła z głównych nurtów badań literaturoznawczych, a w opracowaniach historycznych koncentrowano się głównie na jego związkach z reżimem. O ile z pewnością nie można mówić o powrocie do dawnej obecności Orianiego we współczesnej krytyce i historiografii literackiej, to jednak nowe teksty na jego temat pojawiają się dość regularnie. Jest to niewątpliwie zasługa starań podejmowanych przez Bibliotekę Historii Współczesnej „A. Oriani” w Rawennie, która promuje refleksję naukową nad dziedzictwem pisarza poprzez różnorodne inicjatywy scharakteryzowane w końcowej części rozdziału.

Część poświęconą pierwszemu z dwóch analizowanych zagadnień inicjuje rozdział rekonstruujący biografię Orianiego („Una biografia di Alfredo Oriani: «Ottone di Banzole», «il re prigioniero», «il solitario del Cardello», «e matt dé Cardell», «il precursore»”). Szczególną uwagę poświęcono w nim wątkom osamotnienia pisarza i jego stopniowego wycofywania się z życia lokalnej społeczności, wynikającym najpierw z trudnych relacji rodzinnych, a później świadomej decyzji pisarza o osamotnieniu. Wymienione aspekty biograficzne w znaczący sposób wpłynęły na jego twórczość, zarówno pod względem tematycznym, jak i w odniesieniu do niezmiennie nieudanych prób zainteresowania nią krytyków i czytelników.

Na podstawie publikacji włoskich i polskich badaczy opisany został następnie kontekst historyczny działalności literackiej Alfreda Orianiego, odnoszący się w szczególności do takich obszarów, jak życie polityczne nowego państwa, przemiany gospodarcze, społeczne i kulturowe, najważniejsze dokonania i trudności, z którymi musiało mierzyć się Królestwo Włoch, pozycja kraju na arenie międzynarodowej i główne kierunki polityki zagranicznej, kwestia wewnętrznego zróżnicowania państwa i jego konsekwencje. Przyniesione informacje obejmują okres od zjednoczenia Włoch po pierwsze dziesięciolecie XX wieku.

Analogiczne ramy czasowe wyznaczone zostały w sekcji poświęconej panoramie życia kulturalnego w czasach Alfreda Orianiego, do której jako źródła również posłużyły liczne monografie, tym razem z zakresu studiów italianistycznych, w szczególności poświęcone

historii literatury włoskiej. W syntetycznym ujęciu przedstawiono w niej najważniejsze prądy i postaci tego bardzo bogatego w nowe zjawiska okresu, od których z jednej strony dążący do pełnej niezależności w stosunku do głównych tendencji pisarz usiłował się w swojej twórczości zdystansować, z drugiej jednak – nie zdołał zachować wobec nich zupełnej obojętności.

Takie tło posłużyło w dalszej kolejności do opisu tematyki dzieł i stylu Orianiego. Na korpus badawczy złożyło się pięć jego tekstów: *No* (1881), *Gelosia* (1894), *La disfatta* (1896), *Vortice* (1899), *Olocausto* (1902). Kryterium doboru właśnie tych tytułów zostało oparte na jedności gatunkowej i tematycznej – wszystkie z nich to powieści o charakterze realistycznym, osadzone w czasach współczesnych autorowi. Ze względu na fakt niewielkiej popularności tekstów Orianiego oraz ich ograniczonej dostępności dokonano ich szczegółowych streszczeń, których celem było wprowadzenie do późniejszych analiz oraz ułatwienie ich lektury. Interpretacja wybranych wątków i fragmentów powieści posłużyła do zrealizowania pierwszego celu dysertacji, czyli przedstawienia wizji współczesnych Włoch w ujęciu Orianiego, oryginalnej na tle innych dzieł literackich tamtego okresu ze względu na perspektywę pisarza „odizolowanego”, nienależącego do głównego nurtu życia kulturalnego swoich czasów.

Następne rozdziały poświęcone są zjawisku postrzegania Orianiego jako prekursora faszyzmu. Tak jak w pierwszej części pracy, rozważania rozpoczyna biografia pisarza – tym razem biografia szczególna, obejmująca pośmiertną interpretację jego losów, przedstawiona z perspektywy faszystowskiej („Una biografia *post mortem* di Oriani”). Przytoczone w niej wydarzenia pozwalają zaobserwować narodziny i najważniejsze cechy kultu literata, o którym odgórnie zdecydował sam Benito Mussolini. Jego bezpośrednie zaangażowanie przejawiało się przede wszystkim w organizacji licznych wydarzeń ku czci Orianiego, promocji jego dzieł, włączeniu ich do kanonu literatury włoskiej oraz wprowadzeniu ich do programu nauczania w szkołach.

Kolejny rozdział („Il dibattito sulla questione della cultura fascista. I rapporti degli intellettuali italiani con il regime”) podejmuje problem związków sławnych przedstawicieli środowiska kulturalnego dwudziestolecia międzywojennego z faszyzmem. Zostały w nim przedstawione podstawowe informacje na temat okoliczności, w jakich wybrani włoscy pisarze udzielali poparcia polityce Mussoliniego. Analiza danych pozwoliła na obserwację, że określenie danego twórcy mianem „faszysty” miało za każdym razem zupełnie inne oblicze, tak samo jak różne były przesłanki kierujące literatami przy podjęciu takiej decyzji i stopień ich rzeczywistego zaangażowania w życie polityczne.

Następnym wątkiem, na którym została skupiona uwaga, wprowadzającym w kontekst przypisywanych Orianiemu tendencji prefaszystowskich, jest zjawisko prekursorstwa, zdefiniowane i opisane na podstawie najważniejszej poświęconej mu publikacji, monografii Rodolfa Sideriego *Fascisti prima di Mussolini. Il fascismo tra storia e rivoluzione [Faszyści przed Mussolinim. Faszyzm pomiędzy historią a rewolucją]* (2018). Zaczerpnięte z opracowania przykłady ukazują rolę faszystowskiej egzegezy włoskiej kultury, która miała utwierdzić społeczeństwo w przekonaniu o ciągłości historii Włoch zwieńczonej triumfem faszyzmu.

Z powyższych rozważań wypływa temat rozdziału analitycznego („Il precursorismo di Alfredo Oriani: verità o mito? La reinterpretazione fascista della storia della cultura italiana. Un’analisi”), którego przedmiotem tym razem zostało odczytanie powieści Orianiego w perspektywie mitu prekursora. Pozwolił on na stwierdzenie, czy określenie pisarza mianem faszysty miało realne podstawy literaturoznawcze oraz jakie cechy jego twórczości szczególnie posłużyły politykom do potwierdzenia tej tezy.

Wnioski zawierają podsumowanie całego badania, odpowiedzi na postawione w części wstępnej pytania i porównanie ich z początkowymi hipotezami oraz opis trudności napotkanych podczas analizy tekstów źródłowych i opracowań krytycznych. Pracę wieńczy refleksja na temat roli Alfreda Orianiego w historii literatury i kultury oraz rozważanej przez niektórych krytyków hipotezy możliwości przywrócenia autora do kanonu literatury włoskiej.

W dodanym do tekstu rozprawy aneksie przedstawiono spis wszystkich wydań dzieł pisarza. Został on zaczerpnięty z monografii *Alfredo Oriani. Romanzi e teatro* Marca Debenedettiego (2008) i uzupełniony o wydania, które ukazały się po jej publikacji. W końcowej bibliografii pracy wymienione zostały natomiast wykorzystane w niej teksty, z podziałem na studia literackie oraz publikacje poświęcone Alfredowi Orianiemu, historii Włoch i historii literatury włoskiej.